

№ 94 (8047) ♦ 1996 сыл атырдых ыйыи 13 күнэ. Олутурунньук ♦ Сманата—1084 солк.

ИЛГЭ СЫАБА

П. ГАВРИЛЬЕВ.

СЫПТАРЫНГААХ ДОБОРДОҢУУ

(Көпсээн)

ТАХСЫБЫТ МОБОТОЙУ ТУТАН, ЭНЭГЭНЭЗ НЬЫМЗАЛЛАГА

—Ити даян баар дуо, хотокубутун идэрэлэнвэх-
питивэ, манган саас өгт сылдыахыт этэ. Хайдах
дунган, Берее?

Сып-сылаас мөңгөтөйү сорууан айтанынан, эмэ-эмэ син сытар сүзгөнү Бадар Майин тыдыгар кил-дэрэ сатыыр. Сүзгөн улам сыннан, сөбүлөһөр. Куо-ларын хайдах бултуруу сүбэлэһэлэр.

—Тогтоо нэгэстайх, куубут адыас чугаагатаа суоба, тогтоо тымасвай сүрдээх буолуоба. Онон эрдэгтэн чунганаан, хаар сымтарааһыгар чугайгаан маяаы смалдыахха. Сэрэнэрэ сүрдээх, эрдэ сытаа суоба, дыбар түһэн, тымас үчүгэйдик иһиллэр буолбутун кэннэ биһрдэ сытааба. Онон эрдэ, тымал аста илигинэ, тымал утары сымаллап, ланһыйап чугааы сатыахтаахпыт. Түүн ыксыыр, эрдэлиир сатаммат. Баар үчүгэйдик тогторо охсуо суоба, өччөдүна дэбинис куотар. Тэһнирскээтэр эрэ эргиллибэттээхэй кыыл дмэг кини.

Халлаан сагардмы сүхүнтуйан эрдэбинэ, тымг хатыыта сагалмахпыт. Тонгот саамай кытаанаба оччолорго турааччы. Тайах бадьархалыыр көмэ-дизэн буолар. Ыраахтан бэйэбин биллэрэн, аргымый иигрээр. Сопутар сэрэхтээх, үргэн түүрт атаба быстан түһүөр диэри барыаба. Икки атахтар ардырбай кымылларын үтүктэн, соп-сөл сангата биэрэн көрөөр. Оппукка тайах сүрдээбин саарыыр. Ол көмгэ мин тииттэн мстанан, арганытар сүктэрэ түһүбүм. Саптылаа түһэрбин кытта—атабыттан хабаат гинккэ сорүү тардаар, оннукка бэйэтини күүһүгэр умса хоруйа түһүбө. Туох иһин сиэгэн Бодос аатырбыккынай, охторор иһигин. Оруунар эрэ мин хабардатыгар түһүбүм. Эн буоллар элбэһитин бүүрүгүттан ытыран, иһин көнгү тардаар, Тайахха түспүт кыыл бири умуно суохтаах; төһөнөн иһинкэ бэйэтитигр ыбылы хатада сымдаабынын да, соччонон куттала суох. Туйабын даһын ааһабын.—Бэдэр Мэйни аргымый субэлэни сытта.

Туюхтан, эрэ туйхырваан, Сэгэйзэна бүгүн сар-
смарда эрдэ үхүүгива. Даллавар нуглаахтарын хам-
сатан иһиллээбитэ, тэйнэчи очуугуй собус кыыл тон-
хаарга хаамара иһиллэр. Туруохха дуу, туру-
муохха дуу? Чэ, бэйа, нэрэ илик дин, вэрийэн сы-
гьяахха. Туран атах байай ыстанар баччаларга олус
сэрэхтээх. Чэхчы аһалыктаах уоһаа чуумпу сиртэн
суол-нис хааларын, мэнээк сыдарыйар кутталлаара
биллэр. Танымтыгар салгын кыыл сыгын адалла.
Сэгэйзэна өйдүү түстэ. Өссө ийэтинээн сылдыан-
нар, итненик дьаардаах сыттаах кыылчааннарга тү-
бэнтэлмир элктэрэ. Ийэтэ итненик кыыл баарына
бэйэтиттэн тайнипат буолара, овоёо-уруутэ куттал-
лаах харамайдар диирэ. Билн кыыл киин диили
нагнарыйаан ийэр дии. Ийэн атахтар ардырдай кыыл-
ларынаагар кыра. Бэйэ, сэрэххэ туруохха, багар
курдьюөгтэтэтэххэ кюотарай?

— Ньоох, Ньоох, — били кыла ардырдай салгытыгар майгынынырдык ньонургуу-ньонургуу, кинизэх мөрдөөттүүр. Чугаһаан көрдүн эрэ — сытым туйадынан чөлөгөйгө саабыллыа.

Кызыла бигир кэм ньсодургаан, арахват, Чугайһан куттанар быһылылаах. Итччэгитигэр утары баран, куттанар биһиэххэ Сасиһаан кыһаҥ уоһиҥ итэһиллэһэ.

— Айыккаа! Арбаһыгар туох эрэ сытым тынтыраах таах сугуралз түһэр. Хата арбаһын бойдох курдук хойуу тууту халхаалаан этнээр соччо тиэрдибэт. Тайах кыылы элбэ кэбиһээри хаста дараыны ойһун көрдө. кыыла түһүөх бэйһыта суох. Аны түөрөһүн хамнатан, охтороору бистэһаллаан эрэр.

— Абытай! Куһаңаан сыттаах кыыл соготуттан хар-
баата. Сэгэһээнэ илээт аҕаһынан таһыан кууһун.

нада. Сэгдээвэ илгэн атаархан тааран бууруу-
нарда. Кыяла өлөр санхын кытта ыроах таралыш
түстэ. «Айыкабын», — үөһээни кыла арбайыш
түүтүн үрзэн бууралгнатан, үзсөн эгин сиймэнтээн
эрэр. Сэгдээвэ буруба-буруба, туора-маары ыста-
галыыр. Ол мого сырыттабын алаарангы кыла
өлүөр атаарыттан хаан ыла. Сүэхсит, өлбөтөх эбит.
Тулаарын таларын түбөһинээрдэ. Мооншул үс-
түн итин хаан сүүрэн эрэр. Огосон баран куураан
сыттабы бааһырыт атааран тэнтэ да, сирэ-хал-
ты түбөһинээрдэ. «Илгэн кэбиенит кыла», — тайах ин-
нин хоту ыстаны. Кыла ыкытыбата — тайах атаар
өрүһүн тинкэ сөрөө, хат сирэһин умса хору-
тан түһэрдэ.

— Айаакхуу! Сүктэргэ сылдыааччыта аны хабарбатыгар түстэ. Төбнэлээн көрүүбү кыһла мунс хабарбатыгар адык хам харабалана сылдьар. Тобугунан охсуолаан көрөр да, кыһла тудунар. Төттөрүтүн бэйэтин хабарбатын сиңирэ тардарыгар нэмдөлөөн набиста. «А-аааккабыл да!» симиэтэ эстэн эрэрин билэр. Били кулаган сыттааба эмэхэтин өдөөн эрал. Айаадын иһэ төбүс-тодору хаан буолубут. Турара буоллар, баҕар, тулуктаһына этэ. Дыардаах кыһлыта аралдьыйан, албаастарыгар кириэн биэрдээбэ тутун ки

нытай! Сэргээнд ил-ийтээ дүрлэж мэргийн,
оруулаахтайн иллэ, Харагд кыбыл, күөх уоттар
бырдакаластылар. Ийэтин сылаас аминийн, аватын
сүүнэ таныытын элэкс көрөн аһарарга дылыгына,
Тоёо эрэ кэтит таманиах модьунаан атыыр бодото
көстөн ааста, Тайах ойун сүтэрэн, надысгына.

Тайах итнн хаанын тугуохтарыгар диэри ыймахтаан, иһин ороон сөбүлүүр-сөбүлүүр миэстэлэриттэн снэн баран сизэгиннэх Бэдэр Мэйни бултарын үрдүгэр сыһаанан таалалы сыттылар. Өссө даһаны аһаах абыттар, ому «Тутатына олус элбэи аһыыр иһэмтэтэ кыра буолар уопна эмискэ» алдыархай суоһаатаһына охсуһарта ыраахан», — диэн Бэдэр Мэйни куодулаан, тохтоон сыталлар. Санаалара кеннүүрэн, сөнөннэрин тиннэ сөлдүүбүтэ, уостара айыллыбыта сүрдэх.

— Уонна тугу будууланар бусаламынай? — Мэини сэнээр.

— Үонка нини атахтар ытырар сәятәрнн кәрийә-
бинн. Бағайылар бултара үксүтәр кийс, сәлондо буо-
лар. Ол тотообута суох, амтана дарааны молтөһүөр.
Никки сыллаавыта тимир отунан куобады муомах-
таан ылар сәятәрнн кәрийәрем. Окио шинибит куобах
минийәгс да буолара!

—Эв тэмгэртэн букарын жуттамаккын дуу? Сэрэ-
ниэх да эбикини!

— Мин Мэнз таас курдук кытаанах сүрэхтээх кыылбын! Тугуй ол, кутталар дээн?! Куттагастары эгиннэри олох абааһы көрөбүн!— Сигээн Иямынах киһиргээн төбөтүн олоппоччутар. Итин хаан илгил оччугуй төбөчөнүгөр балачча тахсан. Биллэрдик холоччунута көстөр.

— Ханымы эрэ албайны билэгийн ээ, обургу...— Мэ-
йини туугу эрэ сэрэйжэри гынар. Оттон хам баттыр
сэнтэн ылааччын суох дуо?

—Сүөх дуо? Баар дуо? Тугуй, эл миниги дөңү-
руостаары гынаабы дуо? Ити буоллабына... Мин хан-
таа бабарар, түсү бабарар ылабын. Тугуй, онно!

— Чээч, сол. Эн кырдыңк анааастаах барда,
«крутой» уолчаагын. Биір бйән ивкн атах сыты-
гар чугаһын svoxovh.

—Оттоң мен ылабын. Ылаам дағаным! Хам бат-
тыңар аныңгар сыйтары ороон таһаараччыбын, Бир-
дә алан баһан олорор бәһеһарыма ылан сыйын ылан

дагийн баяр цогцор өсгүүрэнг илэн сэлэн дэн,
хам баттмыр сэжээ бөтталнытгаахын, — сүсэгэн дол-
гуулан хэлнэгэирэн хаалбын куулаһынан салтмыр.
— Өрүһүман, өрө сүгэн тахсыбытам. Чуут тылһын
хаайтара сыспыта...

Итгитика улаханынх бидлибэтэх көхөрү ырынта күүһүрөө, хам ылан барда, Лаппа тэптэрдэ ээ, быһыыта. Охсуһууга үлүһүйэ, анаарбакка хаалла. Сөтөнү туора ытыран, ойодоһунан соһуулан, хата, нэнгегэр тэптэрдэ. Ойодоско тэптэрбитэ буоллар, бүтэр эгэ. Онтон самыанын сипрэ дайбаттага үһү. Ньамныах туран тыыланчанаан ылла.

— Боево ас ытырар тимирге битар хам баттырга эре баар буолар. Акаарыларыгар ому билбэнкэ быһыаналлар.

— Аадархайдаах уолчангыгын. Баарын хотожута
обургутук тэнтэрдиг ээ. — Мэйнэ сизээн конторүүгүн
инигэр бөхийнэнь санын сытта. Итичээ үһүн атах
хаһан адаарыан кэлэн түһүөр дээрэ халбарыан
бизэрбэжэ, тоһуйа сырыттада үһү! Хата бодото сүр
абит, ол инни Сизээн Бодос аатыран сырыттада.
— Ыалдыра абытай дуу?

— Дынгижээх сизгэмь ыалдыар уонна куттанар дээнн билиэ суохтаах! — Иаамныах харахтарын сүр бабайа тык чолбоодучу көрүтэллэр. — Эдэр ыалдык ниспэтихтар олохторугар киирэммин; бииэ баалаан сытар иаамыргай кыяллары түтэн сиппэр этим.

—Того бодоматай! Куттамтын тугун бэрдэй? Отгон таяга эгснэ тахсан бнэрбит ардырбайдары тууоххун.

— Одор сэтгэрзэччилэрэ суох.

Эн дүгээх ийгин, сүүрэн нүүдэллэхтэтэнгийн, ар-
дырзайн багас тулутуу суоххар сөт ээ. — Мэийн бы-
тэын ийгэр сонгууян ылар.

— Бауайылар тыаҕа мэнэҥэ тахсааччылары суох
— сизгэй Мейини үстүн өйдөөбүккө хаалла.

—Тыага бааллыбыт нэмырдай охсуһарар олус тодоостоох буолалаччы. Ити байлалхтарын бэйэлэрин ордууларыгар атын баайытык дьалбыланнааччылар.

Од гынан баран, тинстэринэн эрэ түһэри билэллэр. Тоҕута дайбыры сатаабаттар. Баастан ниирэртөр быа тиилэринэн эйнэхэ дьуккүйүү бөгөтө. Ол кэмнэ сирэйдэрин тоҕо дайбаан түһэрэһин. Онтон илаагы ным түһэн баран, быа тиилэринэн эйигиттэн нуотары бараллар... — Абыях сапалаах көпөһүүр кыыллар айахтара аһымнаадына тохтообот үгэстээхтэр. Сизгэн итэниэ да үгүһү-албаи дойдохтук олорто.

Бадар Мэйнэ кэтэх тэрдэстэн баран, ааслыты алаары салта. Ньамарбай дэбнэнэ дьылы, юни оёо сыддьан ардырбайдах икки атааха түбэстүтээх. Убайа Байһы. Бүтүлү ардырбайдыын охсуһа сыддьан иһон атах иһэрин көрөн, куотан арынах маһы үрдү нэн-һыстанан эрдэһинэ. Ардырбай атадыттан хабын ылыһыта. Ол курдуу ыһанан хаалып баран, охсуһи (Бүтүүтүн 4-с сүр. нөр).

